

конституційної конфліктності. Інститут конфліктологічної експертизи є складною та багатоаспектною категорією, яка не знайшла однозначного тлумачення в юридичній та конфліктологічній літературі. До змісту конфліктологічної експертизи актів конституційного законодавства входить комплекс заходів щодо виявлення конфліктогенних норм права, тобто норм, здатних встановлювати такі взаємовідносини між суб'єктами конституційного права, які підвищують ймовірність їх вступу у конфронтаційну взаємодію.

Ключові слова: конституційне законодавство, конфліктологічна експертиза, правова експертиза, конституційний конфлікт, конституційна конфліктність, конфліктогенність норм права, правові колізії, ефективність норм конституційного права.

Summary

Ezerov A. A. Conflictological Expertise of the Constitutional Legislation. — Article.

Conflictological examination of constitutional legislation is one of the methodological tools of research of constitutionally-legal norms' quality and practice of their realization from point of constitutional conflictology. The institute of conflictological examination is a difficult and multidimensional category which has not found single interpretation in legal or conflictological literature. The complex of measures on detection of conflictogenic norms is included into content of conflictological examination of constitutional legislation acts, i.e. norms, capable to determine such relations between constitutional legal subjects which increase the probability of their entry in confrontational relations.

Keywords: constitutional legislation, conflictological examination, legal examination, constitutional conflict, constitutional conflictology, conflictogenecy of legal norms, legal collisions, efficiency of constitutional law norms.

УДК 340.13:316.647.5.001.32

І. В. Галицький

ГЕНЕЗИС ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ В ПРАВОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Утвердження прав людини, подальше поглиблення інтеграційних процесів, тісна взаємодія тих культур, які ще століття тому розвивалися ізольовано одна від одної, — все це обумовлює необхідність розробки та аналізу поняття «толерантність» [1, 20–21]. Воно поступово все глибше проникає до категоріального апарату правових систем світу, маючи на меті якнайбільше адаптувати їх до викликів полікультурної сучасності. «Терпимість до проявів інакшості» — під цим лозунгом явище толерантності крокує міжнародно-правовими актами. Толерантність є знаковою для нашої епохи планетарної глобалізації і несе в собі як позитивні зрушення, так і негативні наслідки необережного застосування своїх постулатів. Толерантність та діалог культур в майбутньому можуть стати одними з фундаментальних підстав для виникнення і розвитку нового типу правового мислення, нової суспільної ідеології та моралі, які поєднують в собі технічний та духовний шляхи еволюції людства.

Саме через цю актуальність ми обрали вищезгадану тему як об'єкт нашого наукового інтересу і практичного дослідження.

Проблемами толерантності займалися такі вітчизняні та іноземні вчені-дослідники, як С. Т. Баранов, О. С. Борисов, С. Г. Ільїнська, Ю. І. Іщенко,

В. В. Логвинчук, М. П. Мчедлов, О. М. Тарасишина, І. Ю. Кушніренко, В. А. Лекторський, О. Хеффе, М. Уолцер та ін.

Згідно з цілями, які ми ставимо перед собою, в рамках даної статті ми спробуємо проаналізувати історію походження феномена «толерантність» і його сучасне розуміння, визначити роль толерантності у формуванні правових інститутів та в загальних рисах окреслити міру її застосування.

Толерантність є однією з фундаментальних цінностей сучасного світу. Сутність толерантності у вільному сповіданні кожним громадянином моральних, соціально-політичних світоглядних переваг, що припускають лояльне ставлення до аналогічного вибору інших [2, 64]. Толерантність декларує необхідність відмови від насильницьких дій проти іншого через визнання у кожній людині рівноцінної істоти, яка має право на власні переконання [3, 381]. Толерантність розуміється як терпимість до іншого роду поглядів, вона необхідна у відношенні до особливостей різних народів, націй і релігій [4, 172].

Саме поняття «толерантність» увійшло в науковий ужиток у XVI столітті за часів Нантського едикту 1598 року, тоді, коли вийшло безліч законів про терпимість і коли французькі протестанти-гугеноти отримали права і дозволи на вільний розвиток релігійного життя. Толерантність увійшла у фундаментальну схему європейських цінностей у Новий час, коли формувались основні інститути ліберального громадянського суспільства. У релігійній сфері вона знайшла свій вираз у принципах віротерпимості, релігійної свободи та свободи совісті.

Чи не найпереконливіше поняття «терпимість» і «толерантність» заявили про себе в добу Просвітництва і Реформації. Філософія Просвітництва розглядала толерантність у морально-правовій царині як моральну чесноту особистості, ґрунтуючись на переконанні, що у суспільстві домінують міцні моральні переконання. Заперечення релігійного догматизму пов'язувалося з визнанням обмеженості пізнавальних можливостей людського розуму. У суспільстві, в якому більшість зберігає віру, сповідуючи при цьому різні релігії, віротерпимість пов'язана з уявленням про те, що головне в релігії — мораль і що важливо не те, яку віру людина сповідує, а сам факт наявності в неї (і в суспільстві) тієї чи іншої віри. З історичного погляду, віротерпимість — проміжне розв'язання проблеми толерантності в перехідний від традиційного до сучасного суспільства період [5, 77–78].

Основи теорії толерантності були закладені Дж. Локком у праці «Послання про віротерпимість», продовженням якої стало дослідження Дж. Ст. Міля «Про свободу», а сучасну версію цієї теорії, що відповідає стану плюралістичного суспільства, дав Дж. Ролз у працях «Теорія справедливості» і «Політичний лібералізм». Але попередник поняття «толерантність» — «віротерпимість» зародився ще в період гонінь на перших християн. Воно несло в собі ідеї свободи віросповідань, свободи релігії, свободи совісті і відображало соціальне, правове становище іновірців у державі з офіційно визнаною релігією. Основні структурні елементи цього поняття — це право сповідання будь-якої релігії, право на публічну відправу релігійного культу.

Отже, існує декілька розумінь толерантності. Толерантність 1) як байдужість до існування культурного багатоманіття, 2) як повага до іншої людини і іншої культури, які неможливо прийняти і з якими неможливо взаємодіяти, 3) як поблажливість до іншої культури: неможна нав'язувати свої переконання іншим людям або цінності однієї культури іншій.

Багато нового в підході до принципів толерантності і справедливості з'явилося після Другої світової війни. Велику роль відіграли міжнародні організації, у першу чергу, Організація Об'єднаних Націй.

Значних зусиль у напрямі матеріалізації категорії толерантності в сучасному житті доклала Організація Об'єднаних Націй особливо з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). Саме 28-ю сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО 16 листопада 1995 р. була прийнята Декларація принципів толерантності. Автори Декларації, розробляючи цей документ, виходили з положень Статуту ООН про те, що народи Об'єднаних націй сповнені рішучості врятувати майбутні покоління від загрози війни. Вони нагадували людству про те, що в преамбулі Статуту ЮНЕСКО, затвердженого 16 листопада 1945 р., підкреслюється, що мир повинен базуватися на інтелектуальній і моральній солідарності людства [6, 25].

Толерантність, як зазначено у п. 1.1. ст. 1 цього документа [7, 12–13], означає пошану, прийняте і правильне розуміння всього різноманіття культур, форм самовираження і прояву людської індивідуальності. Їй сприяють знання, відвертість, спілкування і свобода думки, совісті, переконань. Терпимість — це гармонія в різноманітті. Це не лише моральний борг, але й політична і правова потреба. Терпимість — це чеснота, яка робить можливим досягнення миру і сприяє заміні культури війни культурою миру [8, 16].

За своїм змістом Декларація принципів терпимості фокусує попередні події, а отже, передає по суті сам дух сучасної епохи, визначений завданнями використовувати з життя різні форми нетерпимості. Що ж до безпосередніх дій у цьому плані, то вони зводяться до вимоги ЮНЕСКО щодо створення в країнах світової спільноти відповідної законодавчої бази; до неухильного дотримання державними органами відповідних судово-процесуальних й адміністративних норм; до захисту тих, хто перебуває в незадовільних соціальних та економічних умовах; до виховання молоді і всього людського співтовариства у дусі толерантності тощо.

«Толерантність» походить від латинського дієслова *tolero* — «нести», «тримати», «терпіти». Це дієслово застосовувалося у тих випадках, коли було необхідно «нести», «тримати» у руках яку-небудь річ. Толерантність — це, у першу чергу, чемність, яка потребує деякої стриманості та яка дозволяє ставитися до «Іншого», не такого, як «Я», з позиції «Рівного». Свого поширення термін «толера́нтність» набув у його англійській інтерпретації — *tolerance*, — де поряд з «терпимістю» він означає також «допускати». Порівняльне зіставлення обох значень свідчить, що за допомогою цього терміна висловлюється ідея міри, межі, до якої можна терпіти іншу людину чи явище, навіть якщо вони не зрозумілі, викликають здивування, неприйняття чи опір.

В японській мові толерантність означає «дозволяти, допускати, виявляти великодушність стосовно інших» [9, 709]. На цьому тлі найбільш широку гаму почуттів і відносин поняття «толерантність» виражає в арабській мові, де воно може вживатися у значенні «прощення, полегкість, м'якість, жаль, схильність, терпіння, прихильність до інших людей», тоді як у перській мові толерантність розуміється як «терпимість, витривалість, готовність до примирення із супротивником».

У російській та українській мові найбільш близьким за значенням поняттю «толерантність» є термін «терпимість», що у повсякденному вживанні означає «здатність, уміння терпіти, миритися з чужою думкою, бути поблажливим до вчинків інших людей» [10, 19–20].

Окремі сфери науки по-різному розуміють феномен толерантності.

На біопсихічному рівні толерантність розглядається як елементарна форма адаптації індивідів до навколишнього середовища шляхом послаблення реагування на подразники, що можуть викликати фрустрацію [11, 3–4].

В охороні здоров'я толерантність розуміють як стійкість організму до дії деяких речовин, здатність чинити опір токсичним дозам наркотику, алкоголю, нікотину.

В етичному плані концепція толерантності впливає з гуманістичних течій, в яких наголошується на безсмертній цінності різних чеснот людини, зокрема рис, які відрізняють одну людину від іншої.

В літературі, присвяченій ролі етико-культурних цінностей у суспільній свідомості, толерантність розуміється як: терпимість до чужих ідей, вірувань, культур, обрядів, поведінки, почуттів, один з основних демократичних принципів, пов'язаних з концепціями плюралізму, свободи і прав людини; важлива риса загальної та політичної культури [12, 488].

З політологічної точки зору толерантність розглядається як різновид взаємодії та взаємовідносин між різними сторонами — індивідами, соціальними групами, державами, політичними партіями, за якого сторони виявляють сприйняття і терпіння щодо різниці у поглядах, уявленнях, позиціях та діях. Поява терміна «толерантність» у політичній теорії й практиці є характерною саме для сучасного стану світового співтовариства, коли люди (у тому числі держави й політичні діячі) все більше розуміють необхідність установа цивілізованих, дружніх взаємовідносин між різними народами і країнами [13, 661].

Довідники із соціології стверджують, що толерантність — це терпимість до чужого способу життя, поведінки, звичаїв, почуттів, поглядів, ідей, вірувань, її антиподами вважаються авторитаризм і тоталітаризм із їхніми ідейним «абсолютізмом», вірою у виключне володіння вищою і незаперечною істиною та одним-єдиним рецептом досягнення добробуту і щастя [14, 1128–1129].

У контексті філософської традиції толерантність фактично ототожнювалася за змістом із «терпимістю до іншого роду бачень, норів, звичок» [15, 457].

Взагалі, у науковій правовій літературі толерантність розглядається, насамперед, як повага і визнання рівності, відмова від домінування і насильства, визнання багатомірності і різноманіття людської культури, норм поведінки,

відмова від зведення цього різноманіття до однаковості чи переваги якої-небудь однієї точки зору. У такій інтерпретації толерантність означає визнання прав іншого, сприйняття іншого як собі рівного, що претендує на розуміння і співчуття, готовність прийняти представників інших народів і культур такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на основі згоди і поваги. Своє практичне вираження вона знаходить у витримці, самовладанні, здатності тривалий час терпіти несприятливі впливи [10, 23–24].

У постсучасному суспільстві світоглядний і моральний плюралізм інтерпретується як переконаність в тому, що принципи віри і поведінка — абсолютно суб'єктивні і довільні. В цьому разі толерантний підхід означає визнання того, що будь-яка точка зору не гірша і не краща від інших. Жодна релігія або ідеологія не може претендувати на право винятково володіти істиною вже тому, що на таке володіння не може претендувати жодна з чинних інституцій.

В світлі цього твердження постає чи не найголовніше питання в проблематиці толерантності — її міра. Якщо визнати будь-яку точку зору, релігію або ідеологією такою, що має право на існування, на повагу і толерантне ставлення до себе, то світ ризикує з упорядкованого перетворитися на хаотичний. Сила лежить в основі його будови. Саме сила (право сильного, володарюючого) обмежує ті течії, які в даний момент історичного часу загрожують стабільності зведеної системи державного ладу та суспільного устрою. Це обмеження відбувається насильницькими способами, тобто такими, які примушують, а не переконують. Адже терпимість до антисистемних проявів, таких, які посягають на встановлений порядок речей, інакомислення, яке наслідком може мати руйнування системи, її дестабілізацію — згубна, недопустима. Чиста толерантність — це право сильного. Право обирати час для толерантності або інтолерантності залежно від вищих пріоритетів необхідності. Слабкий суспільний лідер, слабке породжене ним законодавство — вони завжди однополярні: або заперечують будь-яке інакомислення, або дозволяють його в усіх проявах. У першому випадку — поступово зупиняються процеси суспільного, цивілізаційного розвитку, настає деградація і — у підсумку — або революція, або асиміляція. В другому випадку — завжди революційний вибух, який відбувається у середовищі людей та у свідомості їх, або встановлення «контрольованого хаосу». Усвідомлення міри терпимості — це важлива риса сильної людини і сильної влади. Відсутність такої міри означає швидку дестабілізацію суспільного устрою.

Толерантність повинна бути відображена в існуючому законодавстві. Передумови для цього вже існують. Сучасна українська система права забезпечує рівність різних об'єднань перед законом, виключає дискримінацію за расовими, майновими чи іншими ознаками, намагається створити умови для обстановки терпимості. Але, на жаль, не завжди фактична наявність норми означає її практичне застосування.

Дотримання принципу толерантності припускає дотримання законності, гуманізму і рівності громадян перед законом. Ні в якому разі вона не повинна бути декларативною. Необхідно, щоб толерантність перетворилася на одну з

обов'язкових якостей, якими володіють юристи-професіонали, на вимогу, яку пред'являють до них як до спеціалістів.

Законодавство будь-якої держави також повинно зберігати міру толерантності, закріплюючи у своїх нормах чітке розмежування того, що вимагає толерантного до себе ставлення та що перебуває поза ним. Абсолютний плюралізм поглядів, у тому числі індиферентність і поблажливість, є недопустимим через свою небезпечність для впорядкованості суспільних відносин.

У підсумку зазначимо, що державна легітимація толерантності несе в собі можливість збереження існуючих правових культур, погодження загальнолюдських стандартів, формування глобального права, заснованого на досягненнях різних людських цивілізацій. Важливість толерантності для сучасного напруженого світу настільки велика, що, на наш погляд, слід ввести її до принципів теорії права як фундаментальну основу, призначення якої у підвищенні вимог до суб'єктів творення і втілення в життя правових норм, у подальшому розвитку української правової системи і її інтеграції в світову цивілізацію, у конкретизації однієї з головних цілей права — допомога у знаходженні компромісу, подоланні конфлікту.

Література

1. Бабій М. Ю. Толерантність: сутність проблеми // Толерантність: теорія і практика : роздуми філософів і релігієзнавців. Міжнародні правові документи (витяги) / Центр реліг. інформ. і свободи Укр. асоц. релігієзнавців, Міжпар. фонд «Відродження», Укр. асоц. реліг. свободи, Від-ня релігієзнавства Ін-ту філософії ім. Г. С. Сковороди ІАІП України, Ун-т Бригам Янга, Ін-т вивч. відносин церкви і держави ім. Дж. М. Доусона Байлор ун-ту ; А. М. Колодний (наук. ред.), М. Ю. Бабій (упоряд., авт. передм.). — К., 2004. — 125 с.
2. Мчедлов М. П. Проблемы толерантности в постсоветской России / М. П. Мчедлов // Философские науки. — 2002. — № 4. — С. 62–65.
3. Довгополова О. А. Діалектика форм терпимості — нетерпимості у європейській культурі середньовіччя і нового часу / О. А. Довгополова // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / голов. ред. С. В. Ківалов ; відп. за вип. Л. І. Кормич. — О. : Юрид. л-ра, 2000. — Вип. 8. — С. 380–386.
4. Перекрестова И. Ю. Социально-психологические аспекты толерантности / И. Ю. Перекрестова // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / голов. ред. С. В. Ківалов ; відп. за вип. Л. І. Кормич. — О. : Фенікс, 2004. — Вип. 22. — С. 170–174.
5. Зарівна О. Історична генеза змісту і соціокультурної ролі феномена «толерантність» / О. Зарівна // Вища освіта України. — 2008. — № 1. — С. 76–82.
6. Статут ЮНЕСКО // Международные нормативные акты ЮНЕСКО / сост. И. Д. Пякулиц. — М. : Изд. фирма «Логос», 1993. — 640 с.
7. Декларация принципов терпимости : утв. резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 нояб. 1995 г. // Вісн. — 2002. — № 11. — С. 12–13.
8. Бачинин В. А. О правовых основаниях профессиональной толерантности / В. А. Бачинин // Современное право. — 2007. — № 2. — С. 15–18.
9. Русско-японский словарь. 42 000 слов / сост.: С. Ф. Зарубин, А. М. Рожескин. — М. : Сов. энцикл., 1964. — 818 с.
10. Кушніренко І. Ю. Міжнаціональна толерантність в політичному процесі сучасної України : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Кушніренко Інна Юріївна ; Одес. нац. юрид. акад. — О., 2008. — 198 с.
11. Грива О. Виховання толерантності в дітей та молоді / О. Грива // Психолог. — 2005. — 21–22 черв. — С. 3–4.
12. Хоруженко К. М. Культурология : энцикл. слов. / К. М. Хоруженко. — Ростов н/Д : Феникс, 1997. — 640 с.

13. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — 2-ге вид., допов. і перероб. — К. : Генеза, 2004. — 736 с.
14. Социология : энциклопедия / сост.: А. А. Грищанов, В. Л. Абушенко. — Минск : Кн. Дом, 2003. — 1312 с.
15. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е. Ф. Губский [и др.]. — М. : ИИФРА-М, 1997. — 708 с.

Анотація

Галицький І. В. Генезис толерантності і її застосування в правовому середовищі. — Стаття.

Стаття присвячена явищу «толєрантності», його історичній генезі та сучасному розумінню. Також акцентується увага на важливості дотримання міри толєрантності законодавцем: зневажливе ставлення до неї може призвести до негативних соціальних наслідків. Головна ідея статті полягає в тому, що толєрантність повинна пронизувати сучасну правову систему, повинна стати одним із фундаментальних принципів права.

Ключові слова: толєрантність, правова система, принципи, міра, терпимість.

Summary

Galitskiy I. V. Genesis of the tolerance and its application in the law environment. — Article.

The article addresses the phenomenon of 'tolerance' as a historical genesis and the current understanding of the term. Attention is focused on observing a legislator's tolerance levels, as a scornful attitude toward tolerance can result in negative social consequences. The article suggests that tolerance must become a true fundamental principle and subsequently must permeate the modern legal system.

Keywords: tolerance, legal system, principles, measure, forbearance.

УДК 341.232(477):343.9:343.352

І. А. Артеменко

ПРАВОВІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

Удосконалення національного законодавства на основі міжнародно-правових актів у сфері боротьби з корупцією ґрунтується на гармонізації правових актів з міжнародними стандартами. В даному випадку постає проблема співвідношення та порівняння законодавства України у сфері боротьби з корупцією із законодавством зарубіжних країн, які входять до складу Європейського Союзу. Практикою правоохоронних органів накопичений значний досвід у сфері подолання корупційних правопорушень. Але на сьогодні залишається невирішеним питання щодо підвищення рівня діяльності правоохоронних органів до європейських стандартів.

Проблематикою корупції як комплексного наукового поняття, вдосконаленням заходів протидії та боротьби з корупцією займалися провідні вітчизняні вчені: Л. І. Аркуша, Л. В. Багрій-Шахматов, А. В. Гайдук, І. П. Голосніченко, О. О. Дульський, О. Г. Кальман, М. І. Камлик, Я. Ю. Кондратьєв, М. В. Корнієнко, Н. В. Кузнецова, О. А. Мартиненко, Н. П. Матюхіна, М. І. Мельник, Я. Є. Мишков, С. Г. Стеценко, О. В. Ткаченко, Є. В. Невмержицький, які у своїх